

SOLDAT OG BOGTRYKKER

HELSINGØRS FØRSTE TRYKKERI

AF

R. PAULLI

De danske provinstrykkeriers historie har et mærkeligt forløb. Som bekendt var det ikke i København men i Odense at den første bog blev trykt i det dansk-tyske monarki, og andre provinsbyer fulgte snart efter. Rækkefølgen former sig saadan: Odense 1482, Slesvig by 1486, (København ca. 1489), Aarhus 1498(?) Ribe 1501(?) Nyborg 1524, Viborg 1526(?) Malmø 1528, Kiel 1528, Roskilde 1534 og det islandske bispesæde Hólar 1534. I den katolske tid var det bisperne der gav de rejsende bogtrykkere arbejde, i reformationstiden var det polemiken mellem lutherdom og pavedømme der en tid holdt presserne igang, men efter konfessionskiftet mistede bispeembederne deres storhed og selvstændighed, kongemagten blev kirkens behersker og havde ingen interesse i at der var trykkerier andre steder end i universitetsbyen København hvor censuren udøvedes af de teologiske professorer. Som følge af denne udvikling var der i aarene efter 1540 i kongeriget udenfor København kun et trykkeri i Malmø som dog allerede ophørte 1556. Ved aarhundredets slutning kommer der to privatpresser af kort varighed, Tycho Brahes paa Hven 1584-96 og Anders Sørensen Vedels i Ribe 1591-92, men i kongeriget er det kun København, i hertugdømmerne kun Slesvig by og paa Island Hólar der gaar ind i 1600-tallet med trykkerier i behold.

Først i løbet af oplysningstiden i 1700-aarene faar bogtrykkerkunsten varigt fodfæste i kongerigets provinsbyer, og nu er det behovet for dagspresse der skaber livsbetingelser for nye trykkerier. I mellemtiden, dvs. hele 1600-tallet, er det, udenfor rigets hovedstad, kun i Holsten at der grundlægges nye levedygtige typografiske virksomheder; i kongeriget bliver det blot igen til episoder: Helsingør 1603-19, Aarhus 1614-56, Sorø 1627 og 1641-58, Odense 1686 - ca. 1706. Mens de tre sidste byer hver har fundet sin bogtrykkerhistoriker¹⁾ er det aldrig blevet rigtig undersøgt hvad der i 1600-tallet er sket i Helsingør.

Omkring 1600 var Helsingør i en opgangsperiode takket være en række fredsaar efter syvaarskrigen, stigende øresundstold og Kronborgs tilblivelse. Man har ment at indbyggertallet i løbet af aarhundredets første fjerdedel skulde være naaet op i nærheden af de 10.000²⁾ og selvom dette maatte være anslaaet for højt – det svarer til tallet ved sundtoldens afløsning 1857 – er det sikkert nok at Helsingør var den vigtigste provinsby, i betydning paa linie med rigets hovedstad. Men indbyggernes interesser gik mere i retning af det maritime og merkantile end af det boglige. Ganske vist nævnes der allerede i 1500-tallet folk i byen hvis fornavn har et efterhængt *Prenter* eller *Prent*, men heraf kan ikke sluttes til typografisk profession: en Lauritz Prenter var saaledes vognmand og en Anders Prenter var drager.

En virkelig typografisk prenter kan først konstateres i 1603, men som et tilløb kan det maaske betragtes at der allerede 1602 nævnes en mand i Helsingør der planlægger udgivelsen af en bog. Et censurprotokollat 14.8.1602 i Københavns Universitets konsistorieforhandlinger (Rigsarkivet) siger at en bog som en borger i Helsingør havde transfereret, ved navn *De syv vise Mestre*, blev samtykt at maatte trykkes. Men en saadan nyudgave af den gamle folkeroman der allerede forelaa paa dansk i 1570erne³⁾ og i et optryk fra 1591, kendes ellers ikke.¹⁵⁾

Fra aarene 1603–19 haves titlerne paa 22 Helsingør-tryk hvoraf dog de 9 kun kendes fra senere tiders optegnelser og bogkataloger. Nedenfor side 102 gives en bibliografi til hvis numre der henvises i det følgende. Nr. 1 og 2, en katekismus fra 1603 og en betragtning over lidelsehistorien fra 1605, kendes kun fra citater der ikke nævner bogtrykkernavn. Paa nr. 3, *Sibyllæ Spaadom*, fra 1605, findes for første gang bogtrykkernavnet *Peder Huæn* (Hvæn, Hveen), og dette holder sig til 1615, hvorefter det fra 1616 afløses af *Hans Stockelmann*.

Om *Peder Huæn* der allerede 1604 figurerer som bogtrykker i København, giver den boghistoriske litteratur saagodtsom ingen oplysninger⁴⁾. I Helsingør-historien nævnes han ikke, og leder man i andre trykte kilder til tidens historie, støder man kun paa een mand af dette navn, og han er officer i Jylland. Det rimer ikke godt med bogtrykker i Helsingør, men det lønner sig alligevel at se lidt nærmere paa ham.

Første gang vi træffer ham er da Christian IV opretter en landmilits. I dennes første aar 1615/16 er kaptajn Peter Huen kompagnichef for mandskabet fra Kalø og Silkeborg len⁵⁾. I aarene 1617–21 nævnes han i nogle kongebreve⁶⁾, han staar ved forskellige jyske regimenter og faar 1619 en af kronens gaarde, Nipgaard i Vium sogn, udlagt til sit underhold foruden de 60 daler han har i aarsløn. Han benævnes iflæng kap-

tajn, profos (en fornemmere og mere omfattende stilling end ordets senere betydning lader formode) og gevaltiger (noget lignende som profos).⁷⁾ Han overlever Christian IVs tyske krig og Wallensteins besættelse af Jylland. I 1637 faar han kongebrev paa at beholde Nipgaard saa længe han lever, vel en slags pensionering. Endnu 1638 staar hans navn i Silkeborg lens ekstraskattemandtal udfor Nipgaard men 1639 er en ny mand rykket ind, Jens Pedersen der ligesom Peder Huæn har betegnelsen officer efter sit navn. I et af disse to aar er soldaten Peder Huæn altsaa død.

I alt dette er der allerede noget der kan tale for at identificere de to personer med navnet Peder Huæn, nemlig at tidspunktet for den enes forsvinden fra Helsingør falder sammen med den andens tilsynkomst i Jylland. Den sidste bog der har betegnelsen „Prentet i Helsingør aff Peder Huæn“ er fra 1615, og kaptajns udnævnelse gælder fra 29.9. (Mikkelsdag) samme aar⁸⁾. At Stockelmann der fortsætter trykkeriet i Helsingør er kommet til byen i første halvdel af 1616 dokumenteres nedenfor. Saa bliver spørgsmaalet blot om der kan findes en forbindelseslinie mellem Helsingør og manden paa Nipgaard. Undersøgelsen maa da rettes mod Helsingørs byarkiv i Landsarkivet.

At man her forgæves leder efter bogtrykkeren Peder Huæns navn i regnskaberne lister over skatteborgere siger intet, for Stockelmanns navn savnes ogsaa i de aar han virker i Helsingør, og skattefritagelse var almindelig og kunde have mange forskellige aarsager. Men regnskaberne fortæller om mangfoldige andre ting end byskat, og det er saa heldigt at kærneren 28.3.1605 paa en konto for diverse udgifter („Pendinge vdi Adtskylige [ɔ: adskillige] Maade vdgifuit“) har indført at han efter borgmester Gudmand Nielsens befaling har udbetalt Peder Huen, soldat paa Kronborg, 5 mark for halvtredie uges kost som den ny skolemester [ɔ: rektor for latinskolen] hr. Jens hos hannem fortæret haver.

Her har vi da bekræftelsen: der har været en militærperson ved navn Peder Hven paa Kronborg i 1605, samme aar som dette navn første gang er konstateret paa et Helsingør-tryk, og i forbindelse med det nysnævnte sammenfald af begivenhederne i 1615 kan man da uden betænkelighed identificere bogtrykkeren med soldaten der i dette aar bliver officer.

Man maa nu ikke tænke sig at trykkeriet har været installeret paa Kronborg, ligesom det er usandsynligt at rektoren har været i pension dèr, for kostgængerer har næppe været paa stadig fart mellem skolen inde i byen og slottet ude paa øret. I de tider kunde der til en rektor

paa kost kræves to maaltider om dagen, fire gode retter mad til hvert maaltid og steg tvende gange om ugen⁹⁾, saa det var ikke gjort med en smørrebrødspakke til frokost. Forholdet er imidlertid let forklarligt naar man véd at det var almindeligt at faste professionelle soldater ogsaa havde en borgerlig tilværelse med kone og børn i Helsingør og med bierhverv som haandværkere, øltappere o.l.¹⁰⁾ I lighed hermed kunde soldaten Peder Huæn da i selve byen installere det trykkeri som Helsingørshistorien ikke kender noget til fordi indehaveren hørte til paa Kronborg.

Saa er der pensionæren der som sagt er rektor. I datiden gik embedsvejen ellers fra rektorat til pastorat, men hr. Jens' livsbane var idethele usædvanlig. Som forfatter har vi ham to gange paa tryk, een gang kort før og een gang i slutningen af hans Helsingør-tid. St. Hansdag 1604 kalder han sig „Jens Jensson W. Fordum Sognepræst paa Huen“, juleaften 1607 samme navneform og „Scholemester vdi Helsingør“, begge gange som forfatter til en Praxis Astrologica, et tillæg til almanakken for det følgende aar med vejrspaadomme paa astrologisk basis. Saa er han identificeret¹¹⁾: Helsingør-rektoren er den Jens Jensen Vendsyssel (Wensøsil, Wensaliensis Cimber) som nævnes blandt Tycho Brahes disciple og medhjælpere paa Hven, og som Tycho i ulovlig egenmægtighed gjorde til præst paa øen¹²⁾. I 1597, samme aar som Tycho vendte fædrelandet ryggen, blev hr. Jens afsat fordi han paa sin patrons foranledning havde udeladt djævlebesværgelsen ved daaben, ligesom han havde tolereret at den store mand i flere aar ikke havde været til alters men havde „med en Bisloperske ligget i ondt Levnet“. Han fulgte sin herre i udlændigheden men allerede samme aar blev de uvenner, og hr. Jens vendte hjem. 1602 bliver han taget tilnaade forsaavidt som kongen giver Sjællands biskop besked om at være hr. Jens, fordum præst paa Hven, behjælpelig til en skoletjeneste, hvad der altsaa lykkes 1605, maaske med bistand af den astronomisk interesserede sekretær i Kancelliet, Jørgen Brockenhuus til Volderslev til hvem Praxis for 1605 har en tilegnelse hvori Jens Jensen minder „sin gode ven“ om fordums samvær hos Tycho Brahe paa Hven. 1605–08 er han saa rektor i Helsingør og H.F.Rørdam¹³⁾ formoder at han derefter igen har faaet præstekald¹³⁾.

Det er denne mand der de første uger i Helsingør faar sin bespisning hos en Hven-bo der engang kan have været hans sognebarn. Men uanset denne tilknytning ved landsmandskab i snævrere forstand har soldaten der i sin fritid er bogtrykker-forlægger, haft god brug for boglærd assistance af en saadan mand og har sandsynligvis selv taget initiativet til at han fik sin daglige gang i huset. At Praxis for 1608 ikke blev trykt hos Peder Huæn skyldes at den, ifølge tilegnelsen der er rettet til Helsingør

borgmester og raad som tak for beviste velgerninger, er blevet til paa bestilling, formodentlig af Henrich Waldkirch der har trykt baade denne og den ovf. omtalte for 1605.

Foruden Jens Jensen Vendsyssel er der en anden person der har haft forbindelse baade med Tycho Brahe og med Peder Huæn, nemlig dennes efterfølger som bogtrykker i Helsingør, Hans Stockelmann der 1591–1615 virkede i København. I sin meteorologiske dagbog hvor ogsaa dagens besøgende noteres, indfører Tycho Brahe under 6.2.1596 at Stockelmann kom om aftenen („venit sub vesperam Stoechelmannus“) ¹⁴⁾ og det maa antages at besøget staar i forbindelse med genoptagelsen af Uraniborg-trykkeriets virksomhed der havde været standset siden 1592. Vi ved ikke om Peder Huæn i 1596 opholdt sig paa fødeøen, endnu mindre om han arbejdede paa Uraniborgs trykkeri, men det *kan* være ved denne lejlighed at han har lært Stockelmann at kende. Ialfald ser det ud til at de har været i kontakt 1604 altsaa 11–12 aar før afløsningen i Helsingør ved Peder Huæns forflyttelse til Jylland.

Indiciet er et tryk, en samling latinske epigrammer der beskrives nedenfor s. 105, og som angives trykt i *København 1604* af Peder Huæn under hans latinske navneform Petrus Venusinus. Kronologisk kommer bogen paatværs i Helsingør-trykkeriets historie. Der er nemlig allerede 1603 trykt en bog i Helsingør, en ikke bevaret katekismus der er katalogiseret uden bogtrykkernavn (nedenstaaende bibliografi nr. 1). Uvilkaarlig melder spørgsmaalet sig: Skulde Peder Huæn virkelig have haft trykkeri i Helsingør 1603, flyttet det til København 1604 og tilbage igen 1605, eller har han først 1605 overtaget trykkeriet i Helsingør efterat det fra 1603 havde været drevet af en anden? Ingen af delene behøver at være tilfældet. Det materiel der 1604 er brugt til epigrammerne viser saa nøje overensstemmelse, ogsaa i visse typografiske særegenheder, med hvad der er brugt i københavnske Stockelmann-tryk fra denne tid, saa at det næsten maa kunne tages som bevis for at epigrammerne er taget op af samme sætterkasse, og at Peder Huæn ikke har behøvet at bringe sit eget trykkeri ind til København. Da bogen kun er paa 24 sider har dens fremstilling ikke krævet noget langvarigt Københavns-ophold, maaske blot en kortere militær udkommando. Sagen lader sig dog ogsaa forklare paa den maade at Peder Huæn i mangel af den rigtige skrift har ladet Stockelmann udføre arbejdet i sit navn. Epigrammerne er sat med kursiv hvorimod alt hvad der ellers er bevaret fra Peder Huæns presse er fraktur-sats. Af de tabte bøger er kun een paa latin, bibliografiens nr. 2, og skønt den er fra 1605, gælder i virkeligheden det samme usikkerhedsmoment for den som for nr. 1 fordi der ikke er nævnt bogtrykker i det

citat bogen kendes fra. Dukker den op, viser det sig maaske at ogsaa den bærer Peder Huæns navn men er trykt af Stockelmann, saa at baade trykkested og trykkernavn er falsk. Fuld forklaring paa hvad der er sket i trykkeriets tidligste aar kan kun nye fund give.¹⁵⁾ Strengt taget kan det indtil videre blot siges at Peder Huæn har virket som bogtrykker i Helsingør fra 1605 (nr. 3), det aar hvor han, kuriøst nok, ikke blot trykker en Sibyllæ Spaadom men ogsaa bespiser en astrologisk spaamand.

Om hans militære fortid er man helt henvist til gætterier. Er det bogtrykkerkunsten der ikke har kunnet føde ham, saa han har maattet parre den med krigerhaandværket? Muligvis. Men denne forklaring giver ingen løsning paa hans karriæres egentlige problem. Christian IV's instrux 17.11.1614 for landmilitsen forudsætter at kaptajner og løjtnanter er øvede krigsfolk. Der er vel navnlig tænkt paa kombattanter fra Kalmar-krigen 1610-13, men i de egentlige krigsaar – kampene indstilledes sidst paa aaret 1612 og freden sluttedes i januar 1613 – er der leveret arbejde fra Peder Huæns trykkeri. Atter frister tanken om at han kunde have været gesell paa Uraniborgs trykkeri. Har ogsaa han fulgt Tycho Brahe i udlændighed men i modsætning til hr. Jens holdt ud til den bitre ende og blevet baade herre- og arbejdsløs ved mesterens død i Prag 1601? I en saadan situation har det kunnet være fristende for ham at lade sig hverve til en fremmed krigstjeneste som saa har udfyldt de faa aar forud for Helsingør-perioden. Mere nøgternt er det dog at antage at han 1615 er blevet dansk kaptajn trods manglende krigserfaring og at denne mangel er forklaringen paa at hans udnævnelse er kommet senere end de andre officerers⁸⁾: han har først haft en chance da der ikke var flere krigsvante folk at opdrive.

To gange efterat Peder Huæn med sin kaptajnsudnævnelse er flyttet til Jylland gaar hans navn igen i Helsingør. To af de bevarede tryk fra efterfølgeren Stockelmanns tid er almanakker (nr. 20 og 22), pirattryk af den slags der var almindelige i denne branche og som undertiden havde ubehagelige konsekvenser for eftertrykkeren. De er et par morsomme eksempler paa en eftertrykkers snedighed naar han ikke vilde lægge navn til, heller ikke turde sætte et fingeret navn paa, endsige være saa fræk at gentage forlæggets trykkernavn. De to almanakker har hver sin formulering der ikke er brugt paa noget af trykkene fra Peder Huæns tid. Paa aargangen 1618 staar der: „Prentet i Helsingør, Aff Peder H“. Det var hverken eller; ikke noget fingeret navn, heller ikke sagt at H betød Huæn og alligevel tilforladeligt hvis man ikke vidste at Peder Huæn var borte. Ganske fiffigt i al sin kluntethed. Paa 1620 staar: „Prentet i Helsingør Aff Peder Huæns Tryckerie.“ Det havde trykke-

riet ialfald engang været, og det var det maaske delvis endnu hvis Stockelmann har skyldt Peder Huæn penge for overdragelsen. Lumskeriet er saa tydeligt at ingen af de to tilfælde kan anfægte troen paa at bogtrykkeren Peder Huæn siden 1615 var vel anbragt i Jylland.

Sandsynligvis er *Hans Stockelmann* søn af den bogtrykker med samme navn der 1574-76 var i kompagni med Andreas Gutterwitz i København. Her havde Hans den yngre haft trykkeri siden 1591 inden han 1616 flyttede til Helsingør.¹⁶⁾ I 1590 og 1595 forekommer hans navn i Konsistoriums forhandlinger uden at der meddeles noget af interesse om ham.¹⁷⁾ Som grund til at han i 1616 har forladt København kan man gætte paa den konkurrence som her var særlig haard i disse aar. Henrich Waldkirch der siden 1598 havde oparbejdet en stor forretning, fik 1612 en skarp konkurrent i Salomon Sartor saa det kan have været svært for smaafolk at klare sig.

Tidspunktet for Stockelmanns bosættelse i Helsingør lader sig forholdsvis nøje fastslaa ved hjælp af byens raadstuebog. Ifølge stadsretten maatte ingen mand vorde bymand i Helsingør førend han havde lovet og svoret kongen af Danmark huldskab og troskab og staden med¹⁸⁾. Den sexugers frist stadsretten fastsatte kunde der dispenseres fra, og praxis har været at man ventede til der var et passende antal tilflyttere, der saa mødte til en fællesceremoni paa raadhuset hvor de ikke blot aflagde ed men ogsaa skulde præstere en agtet borger som „forlover“ for deres borgerskab, og blive „taxeret for gevær“ dvs. optaget i borgervæbningen med taxering enten til musket, hellebard, fuld rustning eller hvad hver enkelt skønnedes at have raad til at anskaffe.

Af raadstuebogen fremgaar at 5.7.1616 har Hans Stockelmann, prenter, gjort sin borgerlige ed med bager Chresten Michelsen som forlover. Uvist af hvilken grund er han den eneste af holdets 15 mand ved hvis navn der ingen geværtaxering staar. Eftersom forrige edsaflæggelse fandt sted 23.2., skulde hans anmodning om borgerskab have foreligget i løbet af de fire foraarsmaaneder 1616 og hans tilflytning kort iforvejen. Hans virksomhed i Helsingør blev ikke af lang varighed. Selve dødsdagen kendes ikke da de helsingørske kirkebøger først begynder 1637, men begravelsesdagen fremgaar af Olai kirkes regnskab, der fortæller at 4.8.1619 „ringedes alle klokker“ for Hans Stockelmann. Det var den dyreste form for ringning, 5 mark og 12 skilling, og der betaltes 1 rigsdaler for „lejersteden“. Enken hed Gertrud Jacobsdatter, de to børn Hans og Trine.¹⁹⁾

Muligvis har Stockelmann, hvis trykkernavn endnu i dødsåret staar paa en bog (nr. 21), været aflægs og maattet skaffe sig assistance eller

afløser, eftersom *Bartholomæus Reinersen*, bogtrykker, 19.3.1619 erhverver borgerskab og taxeres til musket. Har Stockelmann ikke inden sin død naaet at faa trykt den ovf. s. 94f. omtalte almanak for 1620 (nr. 22), maa det formodentlig være Reinersen der har trykt den og altsaa er ansvarlig for trykkeriangivelsen. Ellers sætter han sig intet spor undtagen i kæmnerregnskaberne skatteborgerlister hvor han forefindes, oftest under navnet Reinholtzen, sidste gang 1623. Der kendes ingen tryk med hans navn.

Herefter gaar der henved halvandethundrede aar før der igen trykkes i Helsingør men det bliver kun tilløb, og yderligere 30 aar skulde forløbe inden forholdene stabiliseredes. Den bogtrykker der da med varigt held tog styret, var ikke soldat men præst foruden meget andet, og hans trykkeri bestod indtil 1962.²⁰⁾ Men Elias Grüner, som præsten hed, var ikke nogen almindelig kapellan, ligesaa lidt som Peder Huæn kan have været nogen almindelig soldat.

Nedenstaaende bibliografi over Helsingør-trykkene 1603-19 prætenderer ikke fuldstændighed hverken for de bevarede eller for de tabte tryk. Fundet i 1962 af nr. 15 i Oslo viser at det endnu er muligt at opdage hidtil ukendte tryk, og det er heller ikke usandsynligt at der i gamle bogfortegnelser yderligere kan findes titler paa forsvundne bøger. Meget er dog sikkert totalt udslettet for stedse, og tabsprocenten er naturligvis særlig stor for smaating som viser, flyveblade og almanakker der var en væsentlig del af bogtrykkernes levebrød.

Ogsaa blandt de bevarede Helsingør-tryk er der kun faa større bøger. Den omfangsrigeste er optrykket af Anders Sørensen Vedels berømte folkevisebog (nr. 9) der første gang var udsendt 1591 fra Vedels eget trykkeri i Ribe og derefter i et nu forsvundet optryk, Kbh. 1595. Af originaludgavens indledende afsnit medtager Peder Huæns optryk kun Vedels dedikation til dronning Sophie, endvidere udelades de latinske verslinier om Hven foran Grimhild-viserne og denne textreduktion bliver norm for alle senere optryk. Kgl. Bibl.s exemplar der kun mangler eet blad er det mest komplette af de registrerede eksemplarer, men at bibliotekets kommissionær paa auktion 1864 gav 820 kroner for det, betegner Carl Elberling dog som „et reent Ulykkestilfælde“.

Mens folkevisebogen er Peder Huæns egen entreprise, er trykkeriets to anseligste arbejder indenfor den gudelige litteratur begge udført for den københavnske bogbinder-forlægger Christen Nielsen.

Den første (nr. 4. 1606) er en samling bønner oversat fra forskellige sprog af præsten Rasmus Hansen Reravius, oversætter af mange opbyg-

Davids Psalter, Helsingør 1610. Dronning Anna Cathrines exemplar i vinrødt fløjl med forgyldte hjørnebeslag og spænder. Naturlig størrelse. Bibliografi nr. 10.

gelsesbøger. Da førsteudgaven Kbh. 1575 er tabt, bliver Helsingør-trykket vor ældste tekstkilde.

Den anden er Erasmus Lætus' (Rasmus Glads) danske udgave af Davids Psalter med Luthers Summarier (nr. 10. 1610) som siden 1556 flere gange var trykt paa dansk i Lübeck, Wittenberg og København. Kgl. Bibl. har et mæcenatexemplar i vinrødt fløjel med forgyldte beslag og ciseleret guldsnit (se s. 97). Forsidens kronede midterskjold har monogrammet AC, bagsidens det brandenburgske vaaben, saa bogen har tilhørt Christian IVs dronning Anna Cathrine der, skønt brandenburgsk prinsesse, siges at have haft interesse for dansk sprog; det er muligvis et gaveexemplar fra Christen Nielsen.²¹⁾

Paa eget forlag udsendte Peder Huæn i sit sidste bogtrykkeraar et optryk af Peder Palladius' St. Peders Skib (nr. 18. 1615), en populær kirkehistorie med brod mod pavedømmet, udkommet 1554. Det er det eneste optryk af denne bog før den 1916 optoges i Palladius' Danske Skrifter.

Til den gudelige litteraturs smaating der er helt forsvundet og hvoraf der heller ikke kendes andre udgaver, hører Jacob Madsen Veiles Katekismus (nr. 1. 1603) og Anders Matzons Undervisning om Troen (nr. 7. 1607). Den sidste er kun fundet i en sjælden auktionskatalog hvad der maaske forklarer at den er undsluppet vore forfatterlexika. Om forfatteren vides intet, medmindre han da skulde være identisk med den Andreas Matthiæ Slangendorpius som 1603 har skrevet et latinsk digt, *Elegiacum de strenis antiqvorum*, trykt i København af Henrich Waldkirch. En forfatter der ikke kan identificeres er Niels Pedersen hvis eneste bog (nr. 2. 1605), en betragtning over lidelseshistorien, kun kendes fra Resens katalog hvor den staar i et samlingsbind paa 22 numre, saa den har vel kun været af ringe omfang.

Af moraliserende karakter er den lille rimkrønike, *Lykkens Hjul*, af Hans Christensen Sthen som vi fra Peder Syv véd at Stockelmann har trykt (nr. 19. 1616). En bevaret udgave uden trykkested og aar men omtrent fra denne tid, lader sig næppe identificere dermed. Digtet blev til i de aar Sthen var rektor og kapellan i Helsingør, og blev trykt første gang i København 1581. Peder Syv der kun kender udgaven 1616, benytter lejligheden til udfra et lærd synspunkt at kritisere digtets historiske eksempler paa lykkens ubestændighed: „Denne Bog er ej skreven med synderlig fliid, men tager fejl paa en hob af navnene.“

Et heldigt tilfælde har reddet teksten i det forsvundne tryk af ridderromanen om den skønne Magelona (nr. 11). En flittig mand har foretaget en afskrift der er saa omhyggelig at ogsaa Peder Huæns navn paa titelbladet er kommet med ligesom fortalen der viser at bogen er et op-

En Mandelig

Bise/ om vor Herris

IESV CHRISTI

Pine oc Død.

Udtagen aff de Fire

Euangelister.

Prentet i Helsingør/ Aff

Peder Huen.

M. DC. X.

Titelblad til visetryk. Naturlig størrelse. Bibliografi nr. 12.

tryk efter en tabt, af Lorentz Benedicht trykt udgave fra 1583; afskriften er 1918 brugt som forlæg for teksten i Danske Folkebøger.

Den ganske lille folkebog om den evige jøde, Jerusalems Skomager (nr. 6. 1607) er ogsaa blandt de tabte tryk. Den haves kun i senere udgaver. Det samme gælder den versificerede folkebog Sibyllæ Spaadom (nr. 3. 1605). Den begynder med Lucifers fald og forudsiger hvad der skal ske indtil den yderste dag. Denne spændende læsning har haft et trofast publikum gennem aarhundreder: den sidste af de ca. 30 kendte danske udgaver kom først 1878.

Alle de fem bevarede visetryk (nr. 12-16. 1610-12) har gudeligt indhold, og det forsvundne sørgedigt over dronning Anna Cathrine (nr. 17. 1612) har bestemt ogsaa haft gudelig islæt. Tre af de bevarede er brugt som tekstkilder i Grüner-Nielsens Danske Viser. I to af trykkene danner fremhævede bogstaver i verslinierne, naar de læses lodret, personnavne, som det ses paa gengivelsen i Fund og Forskning 1963, s. 40.

Som sidestykke til viserne staar flyvebladene paa prosa. Nr. 5 (1606) hvis titelblad er gengivet heroverfor, handler om krudtsammensværgelsen i England 1604-05 og har en tysk oversættelse af en engelsk original til forlæg, mens nr. 21 (1619) er af tysk oprindelse. Det er et typisk himmeltegns-flyveblad hvor der opregnes en lang række kometer og andre himmelfænomer med paafulgte ulykker som bevis paa at den ny komet varslers Guds straf over den syndige klode. Det forsvundne nr. 8 (1608) maa pege frem mod den vaabenhvile der etableredes det følgende aar i Nederlændenes uafhængighedskamp mod Spanien.

Formodentlig har Helsingør-trykkeriet hvert aar produceret en almanak med tilhørende Prognosticon (det samme som den ovf. s. 92 nævnte Praxis); men kun to saadanne er i behold (nr. 20 og 22, for 1618 og 1620) begge, som ovf. omtalt, eftertryk efter københavnske almanakker; sidstnævntes Prognosticon er tilegnet Helsingørs borgmester Johannes Wil-lumsen, men det gælder allerede Københavns-trykket.

Eftertryk og optryk har idetheletaget spillet en stor rolle i trykkeriets virksomhed, men sex af de bevarede tryk er dog tekster der ikke haves andetsteds, og af de ni forsvundne tryk kendes fire heller ikke i andre udgaver, mens to er de ældste vidnesbyrd om de paagældende bøgeres existens. Nogen litterær virksomhed i Helsingør synes trykkeriets oprettelse ikke at have fremkaldt. Ingen af bøgerens forfattere vides at have haft tilknytning til byen bortset fra Sthen, men han var rejst derfra tyve aar forud. En formodning i Ehrencron-Müllers forfatterlexikon om at Jacob Pedersen Haldebach (nr. 14) er identisk med en Jacob Pedersen der paa et senere tidspunkt var skoleholder i Helsingør, er højst

Sandrué Beskrifuelse/

Som tilforne ikke er hørt / Om det
forfæckelige Forræderi/ huilcket imod
den Stormættige Herre

IACOBVM den VI.

Vdi Engeland/etc. Konning/hans Naadis

Dronning / tuende Sønner / samt alle Geistlige
oc Verdslige Rigens Stender/ som vdi almindelige
Herredage til Westmünster paa Pala-
tio skulle været forsamlet/

Formedelt nogle Papiſter vdi forneffnde
Rige er anrettet.

Item

Huorledis Gud vnderlig haaffuer samme Forræderlig
Anslag obenbaret / En part aff Conspiranterne ihjelslagen/ dog
mestepart aff dem som vaare forhaanden leffuendis
vdi Fængsel indføet/ oc en part henrymt/
oc i saa maade bortspred.

Først aff en Trofast Engelandt beſkreffuen den 17. No-
vembris vdi det Aar 1605. Siden aff Engelske sprock paa
høy Tydsk vdsæt oc tryckt. De nu aff Tydsk paa
Dansk transfereret.

Prentet i Helsingør / Aff
Peder Huen.

1606

tvivlsom. Tilfældet pastor Tidemand i Tikøb (nr. 16) kan ikke tages til indtægt for ideen om trykkeriet som vækker af en poetisk gejst i Lyng-Kronborg herred, for han havde tidligere faaet trykt poesier i København, men vejen var kortere til det lokale trykkeri. Desuden har trykprisen velsagtens været billigere, og herpaa tyder ogsaa at Københavnsforlæggeren Christen Nielsen som nævnt har faaet bøger trykt i provinstrykkeriet. Denne gode idé, viser det sig, havde man altsaa allerede for mere end 250 aar siden.

BIBLIOGRAFI

Et kors (†) efter aarstallet betegner at intet exemplar kendes. De øvrige numre findes i Kgl. Bibl. naar intet andet er anført. FORKORTELSER: *Danske Viser* = Danske Viser, udg. af H. Grüner-Nielsen, I-VII, Kbh. 1912-31. - *Peder Syvs Boglade* = Petrus Septimius: Dend Danske Boglade. Rostgaards haandskriftsamling (Kgl. Bibl.) nr. 151, 4°. - *Resens katalog* = Petri Johannis Resenii Bibliotheca, Regiæ Academiæ Hafniensi donata, Hafniæ 1685.

HELSINGØRTRYK 1603-19

1. 1603. (†) Jacob Madtzons Superintend. i Fyen Catechismus, eller vor Christelig Borne-Lærdom udi Sporsmaal forfattet, Helsingør 1603. 12°. - Resens katalog s. 188 nr. 48. Peder Terpagers optegnelser, Kgl. Bibl. Additamenta nr. 172 a 4°, s. 89.

2. 1605. (†) Nicolai Petri Dani meditatio Passionis & mortis Christi, Helsingøræ 1605. 4°. - Resens katalog s. 250, nr. 7 i samlingsbindet nr. 55.

3. 1605. (†) Sibyllæ Spaadom er udsat af Tydsken paa Dansk af Mikkell Pedersen S. og prentet i Helsingør 1605 af Peder Hveen. - Peder Syvs Boglade s. 118. Nyerup (og efter ham Ehrencron-Müller) har i sit forfatterlexikon identificeret oversætteren med Mikkell Pedersen, præst i Skabersjö (Skåne) hvilket er urigtigt, se Gunnar Carlquist: Lunds stifts herdaminne, ser. II, bd. 5, Lund 1954, s. 107 ff.

4. 1606. En Ny Bonebog, tilsammen dragen aff de gamle Lære fædre, Augustino, Ambrosio, Cypriano, Bernhardo, &c. Disligeste aff nogle Lærere vdi vor tid, Luthero, Philippo, Hemmingio, Crucigero, &c. Saare nyttelig oc trøstelig at bruge vdi all fristelse oc Nød. Vdsæt paa Danske, Aff Rasmus Hansson Rerauius. Met Hederlige oc Høylærde Herris, D. Pouel Matssøns Fortale. M. DC. VI. 8°. 652 delvis folierede sider, de 6 første blade uden arksignatur, derefter arksignatur A-Z og a-r, bl. B2 recto til r5 verso folieret 2-309. Bl. 306 mangler, ogsaa i Universitetsbibliotekets stærkt defekte exemplar. Kolumnerne indrammet med forsirede lister. Bl. A8 verso træsnit: knælende kong David med harpe. Bl. r8 verso: Prentet i Helsingør, Aff Peder Huæn. Anno M. D. C. XI. Paa Christen Nielssøns Bekostning, Borger oc Bogbinder i Kiøbenhaffn. Oc findis hoss hannem til kiøbs.

5. 1606. Titelbladet facsimileret ovf. s. 101. 4°. 20 upaginerede sider, ark-signatur A-C. - P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark, I, 1878, s. 79 og xxxi f. nr. 62.

6. 1607. (†) Beskrivelse om Jerusalems Skomager oc en Jøde som var fød i Jerusalem ved Nafn Ahasvero, som Personligen skal hafve været tilstede da Christus blef korbfest, oc skal løbe til Dommedag her i Verden, Helsingør 1607. 4°. - Resens katalog s. 321, nr. 21 i samlingsbindet nr. 30.

7. 1607. (†) Andr. Matzon Undervisning om Troen. Helsingør 1607. 12°. - Catalogus librorum Christiani Reitzeri. Hafniæ 1713, s. 502, nr. 472.

8. 1608. (†) Samtale imellem Paven og Kongen af Spanien, om den Nederlandske Freds-Handel. Helsingør 1608. 4°. - Catalogus bibliothecæ Thottianæ, V, 1, 1791, s. 698, nr. 11925.

9. 1609. It Hundrede vduaalde Danske Viser, Om allehaande Merckelige Krigs Bedriff, oc anden seldsom Euentyr, som sig her vdi Riget ved Gamle Kemper, Naffinkundige Konger oc ellers forneme Personer begiffuet haffuer, aff arilds tid indtil denne neruændis Dag. Prentet i Helsingør, Aff Peder Huæn. m. dc. ix. 8°. 544 upaginerede sider, arksignatur A-Z, Aa-Ll. Bl. Ll 8 recto: Prentet i Helsingør, aff Peder Huæn. paa sin egen Bekaastning. Anno m. dc. ix. Oc findis hos hannem til kiøbs. Bl. Gg7 mgl. i Kgl. Bibl.s exemplar men findes i exemplarerne i Aarhus, Stockholm og Upsala der alle har andre defekter, se Gustav Henningsen i Danske Studier 1959, s. 54, 60, 69. Carl Elberling: Breve fra en Bogelsker, 1909, s. 93.

10. 1610. Davids Psalter met D: Mart: Lutheri Summarier. (Træsnit: Luthers brystbillede.) Prentet i Helsingør, Aff Peder Huæn. m. dc. x. 8°. 488 upaginerede sider, arksignatur): (, (:) , pegende haand, A-Z, a-e. Bl. e4 verso; Prentet i Helsingør, Aff Peder Huæn. m. dc. x. Paa Christen Nielssons Bogbinders bekostning i Kiøbenhaffn: Oc findis hos hannem til kiøbs.

11. 1610. (†) Skone Magelona. En saare lystig oc schön historie om dend schöne Magelona, en konges daatter aff Neaples, och en ridder ved naffn Peder, som kalledis den ridder med dett sollff nøgle, en greffuis son aff Prouintzia. Wdsætt aff frantzosisck paa thydsch ved M. Vitus Varbeck. Och nu nyligen fordanschet, saare lystig at læse. Prentet i Helsingør aff Peder Huæn 1610. - Kendes kun fra afskrift i Kgl. Bibl. Ny kgl. Samling, 8°, nr. 215. Danske Folkebøger, VII, 1918.

12. 1610. Titelbladet facsimileret s. 99, 8°. 8 upaginerede sider, ingen ark-signatur. Bl. 3 defekt med texttab. - Trykket er forlæg for nr. 53 i Danske Viser, II, s. 61-67, med kommentar i IV, s. 163.

13. 1610. En Ny Vise, Om hues straff timelig oc euig, som Druckenskaff oc Fraadseri fører met sig. Oc siungis met de Noder: Stor Ly[cke] er ingen Eyedom, etc. Prentet i Helsingør, [Aff] Peder Huæn. m. dc. x. 8°. 8 upaginerede sider, ingen arksignatur. De 3 første blade defekt med texttab. - Trykket er tekstkilde b til nr. 105 i Danske Viser, II; afvigelserne fra tekstkilde a, 1577, er meddelt V, s. 124.

14. 1611. En Kaart Anuisning, om den Trofaste Hiornsteen, Huilcken Gud haffuer byggit sin Kircke paa, imod huilcken Helffuedis Porte ey skulle kunde Stride. vdi sangujs forfattet. Vnder de Noder: Mit Haab oc Trost oc all tillid, Til Gud staaer met stor trygge. Skenckit Erlige, Velacte oc fornumstige Brødre: Peder Pouelsson Steen, Borger vdi Aarhus, oc Olluff Pouelsson Steen, Skriffuer paa Lund i Morbo, til it Tacknemmeligheds Tegn, for atskillige beuiste Velgierninger. Aff IACOBO PETRÆO HALDEBACHIO. Prentet i Helsingør, Aff Peder Huæn. M. DC. XI. 8°. 6 upaginerede sider, ingen arksignatur. Alle blade defekte, de 2 sidste med texttab. Første og sidste bogstav i de 10 vers' førstelinier danner i akrostikon Peder Steens og Olfv Steens navne.

15. 1612. Tuende Gudfryctige, Ecte Personers sorgelige klage, offuer denne Næruerendis Tids ælendige Stand: Met en aluorlig Bøn til Gud, om hilf[!], Beskermelse, Straffens formildelse, trøst oc husualelse, baade Timelig oc Euig. H.P.S. R.O.D. Noderne er vdtagen aff Lobwasser: offuer den LXXXIX. Psalme. Prentet i Helsingør, M. DC. XII. 8°. 8 upaginerede sider, ingen arksignatur. Som det fremgaar af versenes akrostika betyder titelbladets forbogstaver Hans Peder Søn, Ranil Oles Datter. S. 3 træskaarne noder. – Fund og Forskning, X, 1963, s. 41 f., 48, 57 ff. og afbildning s. 40. – *Universitetsbiblioteket Oslo*.

16. 1612. Defekt visetryk, 8°, uden titelblad, indeholdende en gudelig vise med begyndelseslinie: O Huad wi maa begræde, 24 vers, samt En liden Bøn til den Hellig Trefoldighed, 3 vers. Et komplet exemplar maa have bestaaet af 16 upaginerede sider, arksignatur A, men i det eneste kendte exemplar mangler, foruden titelblad, det tilsvarende, formodentlig blanke sidste blad. De bevarede 6 blade defekte, muligvis med tab af enkelte marginaler. Bl. A7 verso: Prentet i Helsingør, Aff Peder Huæn. Anno M. DC. XII. – Trykket er forlæg for nr. 108 i Danske Viser, II, s. 253–58, med kommentar i V, s. 139 f.

17. 1612. (†) Hans Tidemands Et Bedrøveligt og andegtigt Betenkende, Dronning Annæ-Catharinæ Ihukommelse, om Hendes Mayts: gudelig afskeed fra Verden, Sangviis udgiort. Helsingør 1612 in 8. trykt af Peder Hvæn. – Anonyme bibliografiske optegnelser, Kgl. Bibl. Additamenta nr. 138b, 4°, sidste side. Jvf. Resens katalog s. 251, samlingsbind i kvart med 31 smaaskrifter hvoraf dette er nr. 4.

18. 1615. En nyttelig Bog Om S. Peders Skib, Det er, Om den Hellige Christelige Kirckis forfølgelse, baade i det Gamle oc Ny Testamente. Af D. Pet. Pall. Apoc. 18. Den Romske Babylon er falden. Prentet i Helsingør, Aff Peder Huæn. M. DC. XV. 8°. 296 upaginerede sider, arksignatur A–T. Bl. A1 verso træsnit: korsfæstelsen. Bl. T4 recto: Prentet i Helsingør, aff Peder Huæn. M. DC. XV. Paa min egen Bekaastning, Oc findis hoss hannem til kiøbs. – Danske Samlinger, I, 1865–66, s. 391. Peder Palladius: Danske Skrifter. Udg. ved Lis Jacobsen, III, 1916–18, s. 16 ff. med facsimile af titelbladet.

19. 1616. (†) Lykkens Hjul. Skrevet og gjordt af Hans Christensen S[then] Roeskildensi, Guds ord tjener i Helsingør. Prentet i Helsingør af Hans Stokelman, 1616. Peder Syvs Boglade s. 143. – Jvf. Lauritz Nielsen: Boghistoriske Studier, 1923, s. 136.

20. 1617. ALmanach oc Practica, paa det Aar effter Jesu Christi naaderige Fødsel. M. DC. XVIII. Vdi huilcken Langfredag falder lige paa den samme dag vdi Maaneden, Christus bleff korbffest, død oc begraffuet: Paaskedag lige paa den 5. Apr. hand igen opstod. Beregnet Aff NICOLAO HELDUADERO. DoMInI IhesV ChrIstI regnantIs erIt breVI. Prentet i Helsingør, Aff Peder H. 16°. 32 upaginerede sider, arksignatur A. Bl. A15 recto træskaaren figur til aareladningsvejledningen. – I fortsættelse heraf er trykt: PRACTICA Astroligica; Paa det Aar effter Jesu Christi Naaderige Fødsel. 1618. Beregnet aff Nicolao Helduadero. MVnDI CharItas eVanVI. 16°. 16 upaginerede sider, arksignatur B. – Begge maa antages at være trykt 1617. Versalerne i de latinske sentenser giver, læst som romertal, ved sammenlægning 1618. – Om eksemplarer i Malmö stadsarkiv se Nordisk tidskrift för bok- & biblioteksväsen 1945, s. 48f.

21. 1619. Kort Forklaring offuer Den Ny COMETE, Med den lange Hale eller wseduaanlige Stiernis Beskriffuelse: Huilcke [!] vdi dette næruerendis Aar 1618. i Begyndelsen aff Novembris Maanet, for Solens Opgang i Sudost, haffuer ladit sig til siune. Stillet Ved IOHANNEM HOPPENERVM Rostoch. Mathematicum studiosum. (Træsmit af komet.) Psalm. 7. v. 12. Gud er en rætuisz Dommere, oc en Gud som truer huer Dag. Vil hand [trykfejl for: mand] icke omuende sig, da skal hand huæde sit Suerd, hand haffuer spendt sin Bue, oc beredt den, oc hand haffuer bered dødelig skud til hannem, hand skal bruge sine Pjle mod dem som ere saa heede. Først tryckt til Rostock Aff Jochim [F]uesz Oc ny tryckt i Helsingør Aff Hans Stockelman, 1619. 4°. 16 upaginerede sider, arksignatur A–B. – P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark, I, 1878, s. 53, 56 og xxxix nr. 78.

22. 1619. Almanach, oc Practica, Paa det Skud Aar, effter vor Herris Jesu Christi Naaderige Fødsel M. DC. XX. Med fljd beregnet Aff Iohannem Hoppenerum. Prentet i Helsingør, Aff Peder Huæns Tryckerie. 16°. 32 upaginerede sider, arksignatur A. Bl. A15 recto samme aareladningsfigur som i nr. 20. – I fortsættelse heraf er trykt: It lidet Prognosticon eller Practica paa det Aar, effter vor Herris oc Frelsruis Jesu Christi Naaderige Fødsel. 1620. Beregnet Ved Iohannem Hoppenerum. Prentet i Helsingør. 16°. 16 upaginerede sider, arksignatur B. Bl. B8 mangler. – Begge maa antages at være trykt 1619. – *Universitetsbibliotekets 2. afdeling.*

PEDER HUÆNS KØBENHAVNSTRYK

VV. VVESTHOVII, P.[oetæ] L.[aureati] C.[acsarei] Epigrammatum Libellus VIII. 4°. 20 upaginerede sider uden titelblad, arksignatur A, A [c: B], C. Bl. C2 verso: Hafniæ Imprebit Petrus Venusinus. ANNO 1604.

NOTER

¹⁾ *Aarhus*: Emanuel Sejrs artikel om Hans Hansen Skonning i Biografisk Leksikon, XII, 1942, med udførlige litteraturhenvisninger. *Sorø*: Torben Glahn: Bibliografi over Sorø-Tryk, Haderslev 1939 (duplikeret; eksemplar i Kgl. Bibl.) *Odense*: L. Chr. Nielsen:

Fra Johan Snell til vore Dage, (I)–II, Odense 1908–24, og samme forf. i Nordisk boktryckarkonst, XLVII, 1946, s. 410–14, 448–52. – At Helsingør ogsaa i 1676 skulde have haft et bogtrykkeri er en misforstaaelse, se C. Nyrop: Den danske Boghandels Historie I, 1870, s. 229 noten. – ²⁾ Helsingør i Sundtoldstiden, ved Laurits Pedersen, II, 1929, s. 197. – ³⁾ Danske Folkebøger II, 1916, s. 231 f. og XIII, 1936, s. 148 f. – ⁴⁾ Rasmus Nyerup véd at han i Helsingør har trykt endnu i 1615, og kender en bog trykt dér af Stockelmann 1619; heraf slutter han at Peder Huæn er død mellem disse to aar, se Læsendes Aarbog 1800, s. 26. – ⁵⁾ V.A. Secher: Corpus constitutionum Daniæ 1558–1660, III, 1891–94, s. 735. Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1872, s. 112. – ⁶⁾ Kancelliets Brevbøger 6.6. og 7.6.1617, 23.10.1618, 7.6.1619, 26.10.1621, 29.7.1637. – ⁷⁾ Om betegnelsen profos se Otto Smith i Militært Tidsskrift, LX, 1931, s. 107–13, hvor Peder Huæn ganske vist omtales men uden at hans kaptajncharge nævnes. – ⁸⁾ Fortegnelsen over fanerne 26.6.1615 (Sjællandske Registre (Rigsarkivet) bd. 16, bl. 131v) har endnu ikke navn paa kaptajn og løjtnant for mandskabet i Kalø og Silkeborg len; det findes først i fortegnelsen sst. bl. 155v 17.12.1615. – ⁹⁾ Kirkehistoriske Samlinger, 4. Række, VI, 1899–1901, s. 525. – ¹⁰⁾ En skildring af dette forhold, ganske vist fra 1600-tallets senere aar, har A. P. Tuxen givet i Museum 1891, I, s. 313–45.

¹¹⁾ Allerede H. F. Rørdam har sandsynliggjort identiteten (Kirkehistoriske Samlinger, 3. Række, IV, 1883–84, s. 338 f. og 4. Række, VI, 1899–1901, s. 614–17) men har ikke kunnet kende det afgørende bevis, Praxis for 1608, da denne først 1918, fem aar efter hans død, er indgaaet i Kgl. Bibl. som gave fra kungl. hovbokbindare Arvid Hedberg, Stockholm. – ¹²⁾ Rørdam sst. – ¹³⁾ Tychonis Brahe Opera omnia, VIII, 1925, s. 12, IX, 1927, s. 101, 127, XIV, 1928, s. 45. Gunnar Carlquist: Lunds stifts herdaminne, serie II, bd. 7, Lund 1959, s. 616 ff. Danske Magazin, II, 1746, s. 317. – ¹⁴⁾ Tychonis Brahe Opera omnia, IX, 1927, s. 137. – ¹⁵⁾ I Danske Folkebøger, XIII, 1936, s. 203, har jeg uden kendskab til epigramtrykket været for kategorisk i at anse den ovf. s. 90 omtalte tvivlsomme udgave af De syv vise Mestre som et Peder Huæn-tryk. – ¹⁶⁾ En oversigt over hans produktion før 1601 (48 nrr.) findes i Lauritz Nielsen: Dansk Bibliografi 1551–1600 (1931–33), s. 632 ff.; se desuden samme forfatters Boghistoriske Studier, 1923, s. 86–89, 162. – ¹⁷⁾ Ny kirkehistoriske Samlinger, V, 1869–71, s. 64 og 72. – ¹⁸⁾ Danmarks gamle købstadlovgivning, III, 1955, s. 138, kapitel 29. – ¹⁹⁾ Helsingør skifteprotokol 1621–25, bl. 462r, 29.1.1625. – ²⁰⁾ Alfred Larsen: Fra almenvællets tidehverv, i: Fra Frederiksborg Amt, årbog 1962, s. 125–38. – ²¹⁾ En anden bog fra samme tid i tilsvarende bind men kun med mærker efter fjernede spænder, har sikkert ogsaa tilhørt Anna Cathrine; det indeholder Johannes Pomarius: Christelige Frøikeners Lysthawe, trykt i Kbh. af Stockelmann og indledes med baade den tyske originaludgaves dedikation 1586 i oversættelse og en tilsvarende dansk fra oversætteren.